

■ ЕКОНОМІКА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 005.338.14:338.34

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТИВНОГО
УПРАВЛІННЯ У АГРАРНІЙ СФЕРІ
РЕГІОНУ ©

ПРЯМУХІНА Н.В.,
доктор економічних наук, професор,
академік УТА
завідувач кафедри економіки
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

МОКРІЙ О.Г.
аспірантка кафедри менеджменту та
бізнес-адміністрування
Черкаський державний
технологічний університет
(м. Черкаси)

У статті сформульовано теоретичні засади адаптивного управління аграрною сферою регіону. Окреслено нинішній стан та основні напрями дослідження адаптивного управління. Визначено, що адаптивне управління є міждисциплінарним поняттям та має широку сферу використання. На основі морфологічного аналізу визначено та обґрунтовано такі основні підходи до міждисциплінарного трактування дефініції «адаптивне управління»: процесний, системний, структурний, системно-структурний, функціональний та комплексний. Зазначено представників кожного підходу до трактування, надана характеристика та оцінка переваг і недоліків.

Досліджено механізм, функції та етапи формування адаптивної системи управління на мікро- та макрорівнях. На основі проведеного узагальненого теоретичного аналізу сформульовано визначення та створено авторську модель реалізації адаптивного управління, що передбачає прийняття управлінських рішень на основі змін середовищ існування об'єкта та його адаптації до них.

Окреслено сутнісні відмінності адаптивного, антикризового та антисипативного управління. Досліджено мету, основне завдання, орієнтацію, період та форму реалізації, інструменти, характери взаємодії з середовищем функціонування, цілі, обробку та способи збору інформації таких видів управління.

Проаналізовано та оцінено широке коло визначень адаптивного управління на мікро- та макрорівнях. Визначено поняття адаптивного управління аграрною сферою регіону. Зазначено зв'язок рівня розвитку інфраструктури, інститутів, інституцій та ефективності економіки країни і аграрної сфери зокрема. Визначено, що адаптивне управління аграрною сферою регіону має базуватися на системному підході з використанням сучасних методів теорії управління.

Ключові слова: адаптація, адаптивне управління, адаптивна система управління, аграрна сфера, аграрна сфера регіону, механізм адаптації.

Табл: 1. Рис: 2. Літ: 19.

**THEORETICAL BASES OF ADAPTIVE MANAGEMENT OF AGRARIAN SPHERE
OF THE REGION**

PRIAMUHINA Natalia,
Doctor of Economics Sciences, Professor
Head of the Department of Economics
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)

МОКРІЙ Olha,
Postgraduate student in the Department of Management and
Business Administration
Cherkasy State Technological University
(Cherkasy)

The theoretical principles of adaptive management of agrarian sphere of the region are formulated in the article. The current state and main directions of the study of adaptive management are outlined. It has been identified that adaptive management is an interdisciplinary concept and has a wide scope. Based on the morphological analysis the following basic approaches to the interdisciplinary interpretation of the definition of “adaptive management” are identified and substantiated: process, system, structural, system-structural, functional and complex. Representatives of each approach to interpretation are described, characteristics and advantages and disadvantages are outlined.

The mechanism, functions and stages of forming an adaptive control system at micro- and macro-levels are investigated. On the basis of the performed theoretical analysis, the authors formulated the definition and created the author's model of implementation of adaptive management, which involves making management decisions based on changes in the environment of the object's existence and its adaptation to them.

The essential differences of adaptive, anti-crisis and antisipative management are outlined. The purpose, main task, orientation, period and form of implementation, tools, characters of interaction with the operating environment, goals, processing and ways of gathering information of such types of management are investigated.

A wide range of definitions of adaptive management at the micro and macro levels have been analyzed and evaluated. The concept of adaptive management of agrarian sphere of the region is defined. The connection between the level of development of infrastructure, institutions, institutes and efficiency of the economy of the country and agrarian sphere in particular is noted. It is determined that the adaptive management of the agrarian sphere of the region should be based on a systematic approach using modern methods of management theory.

Key words: adaptation, adaptive management, adaptive management system, agrarian sphere, agrarian sphere of the region, adaptation mechanism.

Tabl.: 1. Fig.: 2. Lit.: 19.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ РЕГИОНА

ПРЯМУХИНА Н.В.,

*доктор экономических наук, профессор, академик УТА
заведующая кафедрой экономики
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

МОКРИЙ О.Г.,

*аспирантка кафедры менеджмента и бизнес-администрирования
Черкасский государственный технологический университет
(г. Черкаси)*

В статье сформулированы теоретические основы адаптивного управления аграрной сферой региона. Обозначено нынешнее состояние и основные направления исследования адаптивного управления. Определено, что адаптивное управление является междисциплинарным понятием и имеет широкую сферу использования. На основе морфологического анализа определены и обоснованы следующие основные подходы к междисциплинарной трактовке дефиниции «адаптивное управление»: процессный, системный, структурный, системно-структурный, функциональный и комплексный. Указано представителей каждого подхода к трактовке, дана характеристика и оценка преимуществ и недостатков.

Исследован механизм, функции и этапы формирования адаптивной системы управления на микро- и макроуровне. На основе проведенного обобщенного теоретического анализа сформулированы определения и создано авторскую модель реализации адаптивного управления, которая предполагает принятие управленческих решений на основе изменений среды обитания объекта и его адаптации к ней.

Определены сущностные различия адаптивного, антикризисного и антисипативного управления. Исследовано цель, основная задача, ориентация, период и форма реализации, инструменты, характеры взаимодействия со средой функционирования, цели, обработку и способы сбора информации таких видов управления.

Проанализированы и оценены широкий круг определенных адаптивного управления на микро- и макроуровне. Определено понятие адаптивного управления аграрной сферой региона. Указано связь уровня развития инфраструктуры, институтов, институций и эффективности экономики страны и аграрной сферы в частности. Определено, что адаптивное управление аграрной сферой региона должно базироваться на системном подходе с использованием современных методов теории управления.

Ключевые слова: адаптация, адаптивное управление, адаптивная система управления, аграрная сфера, аграрная сфера региона, механизм адаптации.

Табл: 1. Рис: 2. Лит: 19.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського економічного простору вимагає реалізації програми імплементації законодавчих, економічних та адміністративних змін, що передбачає необхідність пристосування соціальної, інфраструктурної та інституційної сфер. За таких умов гостро постає питання забезпечення використання нових підходів, методик, інструментів тощо для ефективної адаптації регіонів до нових економічних умов та децентралізації, що актуалізує використання інноваційних та гнучких механізмів управління, таких як адаптивне управління, у аграрному секторі економіки України.

Реалізація адаптивної системи управління в аграрній сфері дозволить забезпечити сталий розвиток, ефективну діяльність та внутрішню стабільність. Враховуючи інституційні трансформації та синергетичні ефекти світових економічних перетворень таке управління вимагає розробки вузькоспеціалізованих теоретичних підходів до розвитку аграрної сфери регіону, що формує проблему наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретично-методичних засад адаптивного управління на макроекономічному рівні представлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців.

Теоретичні та методологічні проблеми реалізації адаптивного управління у складних соціальних системах (компаніях, містах, галузях економіки країни) знайшли відображення в наукових працях Алексєєва С.Б., Дем'яненко Т.І., Єльнікової Г.В., Кравченка С.А., Крючкової І.В., Левицького В.В., Охтеня А.А., Подай-Носик Н.Н., Раєвської О.В., Стець І.І., Токмакової І.В. та ін. У цих роботах розглянуто поняття, формування, функції, структура економічного механізму адаптивного управління, стратегії адаптації, їх види та особливості.

Метою статті є формулювання теоретичних засад адаптивного управління в аграрній сфері регіону.

Виклад основних результатів дослідження. Адаптивне управління є міждисциплінарним поняттям та має широку сферу використання. Зокрема Єльнікова Г.В. [8] досліджувала адаптивне управління соціально-педагогічною системою, нею розроблені та обґрунтовані закономірності, принципи, функції, механізм адаптивного управління соціально-педагогічними системами та теоретично обґрунтована модель цілісної системи адаптивного управління загальною середньою освітою в регіоні.

Наукові доробки Кравченко С.А. [9] присвячено проблемам адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища. Дослідник наголошує на необхідності вдосконалення державної фінансової підтримки аграрної сфери, яка нині значною мірою характеризується безсистемністю та неефективним виконанням регуляторної функції, оскільки більша частина дотаційної фінансової допомоги витрачається на покриття поточних витрат виробництва (компенсації частини кредитного навантаження та втрати врожаю через несприятливі погодні умови).

Дослідженням адаптивного управління у галузях економіки присвячено широке коло наукових доробок. Так дослідження науковця Маслодудова Ю.О. [12] включають розробку та обґрунтування методики формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління машинобудівним підприємством. Овчиннікова В.О., [13] досліджуючи адаптивне управління у сфері залізничного транспорту України, розробила концептуальні положення стратегічного управління знаннями на залізничному транспорті. Дем'яненко Т.І. [5] узагальнено теоретичні основи й розроблено методичні підходи до адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств залізничного транспорту, визначено основні його закономірності, тенденції та складові у контексті забезпечення ефективного розвитку підприємства. Такий широкий комплекс сфер застосування адаптивного управління вимагає

дослідження інваріантного визначення цього поняття. Застосування міждисциплінарного підходу та морфологічного аналізу широкого кола трактувань дефініції «адаптивне управління» дозволило виділити декілька основних підходів та особливостей (рис. 1).

Рис. 1. Морфологічний аналіз поняття «адаптивне управління»

Джерело: розроблено авторами

На основі результатів аналізу виокремлено такі основні підходи до міждисциплінарного трактування дефініції «адаптивне управління»: процесний, системний, структурний, системно-структурного, функціональний та комплексний.

Процесний підхід наголошує на взаємозалежності та безперервному зв'язку дій та функцій управління, визначаючи керівництво, як самостійну діяльність, спрямовану на досягнення цілей організації. Представники цього підходу (зокрема [8], [16]) наголошують на необхідності цілеспрямованого керованого впливу для відповідності цілей та мети об'єкта актуальному стану середовища функціонування (внутрішнього і зовнішнього). Проте такий підхід недостатньо розкриває можливість використання такого управління для реалізації нових потенційних можливостей, що виникають внаслідок взаємовпливу суб'єктів у мінливому середовищі, акцентуючи на необхідності зовнішнього регулювання.

На противагу цьому системний підхід наголошує на створенні багатоцільової системи, яка без зовнішнього регулювання забезпечує постійний вплив, спрямований на адаптацію певної економічної системи до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Автори погоджуються з думкою П. Друкера щодо необхідності врахування широкого спектру змін внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта управління та розробку конкретних дій. У той же час

Дем'яненко Т.І. стверджує, що таке управління є цілісною функцією, тому вилучення з неї тих чи інших етапів робить концепцію нездійсненною, а цілі недосяжними [5, с. 98].

Ми погоджуємося з думкою Оліферук С.І., що для управління об'єктом, коли ігноруються фактори впливу чи не визначено їх характер – застосовують *розімкнене* управління, а за умови необхідності врахування характеру впливу факторів використовують *замкнене* управління. При наявності непередбачуваних факторів, постає потреба застосування адаптивного управління, що корегує управлінський вплив на об'єкт та фактори [14].

Доцільним також є використання системно-структурного підходу. У рамках цього підходу ключовим є цілісність множини елементів управління та їх взаємодія зі змінами середовища функціонування (внутрішнього та зовнішнього). Представники системно-структурного підходу наголошують на зв'язках «суб'єкт-об'єкт-середовище» управління.

Бакуменко В.Д. визначив адаптивну структуру управління, як таку, що дозволяє гнучко реагувати на зміни навколишнього середовища і враховує інноваційні прийоми управлінської діяльності [7, с. 21]. Ми погоджуємося з думкою науковця, адже однією із важливих відмінних характеристик такого управління є гнучкість та інноваційність. Саме вони дозволяють системі ефективно реагувати на зміни, визначати та актуалізувати цілі діяльності об'єкта, прогнозувати вплив управлінських рішень на кінцевий результат діяльності, адекватно коригувати поточні бюджети, форми та способи захисту інтересів за зміни умов функціонування внаслідок впливу зовнішніх факторів та, в кінцевому рахунку, забезпечити досягнення довгострокових цілей безпечного розвитку [15].

Натомість Сльнікова Г.В. наголошує, що адаптивне управління має лінійно-функціональну структуру, яка обов'язково доповнюється органічними структурами; здійснюється у програмно-цільовій формі; включає проектне управління, адаптаційно-модульне, субординаційно-проміжне партнерство, наскрізно-рівневі узгодженості тощо [8, с. 21].

Перенесення акценту від змісту та структури об'єкта до функціональних залежностей між вхідними та вихідними параметрами характерно для функціонального підходу. До представників цього підходу відносимо таких науковців: Левицького В.В., Алексєєва С.Б., Токмакову І.В., Овчиннікова В.О., Тімінського О.Г., Чеботарьова М.К., Борисова А.Б., Подай-Носика Н.Н. та ін. Особливість цього підходу полягає у визначенні адаптивного управління через визначення особливостей функціонування системи. До них належать:

1) механізм адаптації – полягає у безперервному відстеженні відповідності фактичного рівня адаптації нормативному. В процесі адаптивного управління показники системи знаходяться під постійним контролем, усі отримані числові та якісні показники стану системи оцінюються кількісно, а при відхиленні одного з показників, з метою повернення його до оптимального рівня, управління реагує зміною своєї структури та управлінських рішень, що змінює показники всієї системи [14].

Механізм адаптивного управління є сукупністю принципів, інструментів й технологій ухвалення, виконання управлінських рішень. Ефективна реалізація механізму визначається інформаційною системою, що включає інформацію про виробничі, технологічні, фінансові, логістичні, маркетингові, кадрові та інші процеси, і об'єднує всі сфери діяльності об'єкта в єдиний інформаційний простір [11, с. 19].

Необхідно зазначити, що . реалізуються через систему інструментів, які відповідно до математичного апарату, що застосовується, можна класифікувати так:

- балансові (матеріальні, вартісні, трудові баланси);
- нормативні (вартісні, трудові, виробничі, екологічні норми й нормативи);
- економіко-статистичні (кореляційно-регресійний аналіз, екстраполяція, аналіз часових рядів, побудова матриць, розрахунок індексів);
- експертні (мозковий штурм, парні порівняння, індивідуальне опитування, вектори переваг, метод Делфі);
- графічні (мережеві графіки, Гар-аналіз, побудова лінійних діаграм) [3, с. 68];

2) внесення своєчасних змін у стратегічні, поточні й оперативні плани за умови прогнозування змін внутрішнього та зовнішнього середовища;

3) забезпечення ефективності діяльності, підтримка стійкого розвитку й стабільності, підвищення конкурентних переваг;

4) виживання і досягнення встановленої (реальної) мети та цілей;

5) адаптація до зміни середовища (нових запитів);

Автори погоджуються з Алексєєвим С.Б., що адаптивне управління не є об'єктом дій лише стратегічного характеру, воно не передбачає розробку лише базових стратегій адаптації і не може бути спрямовано виключно на досягнення рівноваги із зовнішнім середовищем, як стверджують деякі автори, оскільки головна мета – не лише досягти рівноваги, а змінити навколишнє середовище на користь собі [2, с. 6];

б) адекватне реагування всіх структур на зміни середовища;

7) узгоджує два протилежних за природою явища: поєднує адміністративне й партисипативне (сукупне, разом) управління, поєднує зовнішнє управління із внутрішнім (самоуправлінням), поєднує процесно-цільове управління, тому що орієнтується і на процес, і на результат [8, с.22].

Згідно вищезазначеного функціями адаптивного управління є:

- спільне вироблення реалістичної мети;
- критеріальне моделювання;
- кооперація дій і самоспрямування;
- самомоніторинг процесу та моніторинг результату;
- прогностичне регулювання [8, с.21];
- прогнозування і планування;
- активізація і стимулювання;
- координація і регулювання;
- контроль, облік і аналіз досягнутих змін [4, с. 23] тощо;

8) реалізація системи адаптивного управління.

Як будь-який процес, система адаптивного управління реалізовується шляхом реалізації певної послідовності дій та може мати часом суттєво відмінні критерії оцінки ефективності на кожному етапі.

Так Стец І.І. пропонує 6 етапів формування адаптивної системи управління на мікрорівні [17, с. 304-305]:

- 1) оцінювання адаптивності підприємства,
- 2) комплексне дослідження зовнішнього середовища,
- 3) аналіз внутрішнього середовища,
- 4) формування адаптивної стратегії управління підприємством,
- 5) реалізація заходів адаптивної стратегії,
- 6) оцінювання ефективності адаптивності системи управління підприємством за розробленим механізмом і критеріями ефективності.

Така послідовність реалізації системи адаптивного управління наголошує на урахуванні конкретних. Дослідник виділяє три стадії функціонування підприємства: минуле, теперішнє та майбутнє, пропонуючи на рівні минулого аналізувати етапи становлення підприємства; у теперішньому часі оцінювати стадії зростання й розвитку; на майбутнє обґрунтовувати можливі тенденції діяльності і розвитку підприємства на стадії зрілості. Основою такого аналізу пропонується вважати експертне оцінювання [17, с. 304]. Варто відмітити ризики суб'єктивної оцінки конкурентного середовища та побудови стратегії пристосування до нього, нехтуючи внутрішнім потенціалом підприємства.

Формування адаптивної системи управління глобального масштабу вимагають іншого підходу – цілісного бачення безперервності діяльності галузі економіки та потреби в постійному рості і розвитку для забезпечення соціально-економічної стабільності країни за умов трансформаційних перетворень.

Овчиннікова В.О. пропонує таку послідовність процесу адаптації складних соціальних систем (зокрема виробничо-господарської діяльності залізничного транспорту) до умов зовнішнього середовища [13, с. 58]:

- 1) визначення мети та основних завдань діяльності;
- 2) визначення шляхів адаптації, які відповідають напрямом гармонійного розвитку галузі;
- 3) визначення критеріїв відбору факторів для майбутньої моделі адаптації;
- 4) прогноз поведінки середовища, ступінь його стабільності або динамічності;
- 5) формування графічної аналітичної моделі адаптації інноваційної діяльності до потреб галузі;

б) застосування економіко-математичної моделі адаптації відповідно до етапів, зазначених для процесу розвитку, а саме: розробляється група прийнятих узагальнених альтернатив, здійснюється відбір однієї з них, узагальнена альтернатива розкладається на конкретні варіанти, процес відбору повторюється;

7) відповідно до етапів, зазначених для процесу відображення, а також з урахуванням якісних характеристик адаптаційного процесу здійснюється розробка умов й механізму практичної реалізації конкретної адаптаційної моделі;

8) на основі передбачення подій, що виникають у процесі адаптації, мета досягається за оптимальними результатами;

9) генерується нове «надзавдання», формується система, що забезпечує її успішну реалізацію.

Комплексний підхід до сутності адаптивного управління поєднує елементи чотирьох управлінських підходів: маркетингового, системного, ситуаційного, стратегічного. Таким чином, цей підхід є інтегральним, що з'єднує сучасні управлінські підходи в єдину систему [2, с.6].

На основі проведеного теоретичного аналізу створено авторську модель реалізації адаптивного управління (рис. 2), що передбачає прийняття управлінських рішень на основі зміни середовища існування об'єкта та його адаптації до неї.

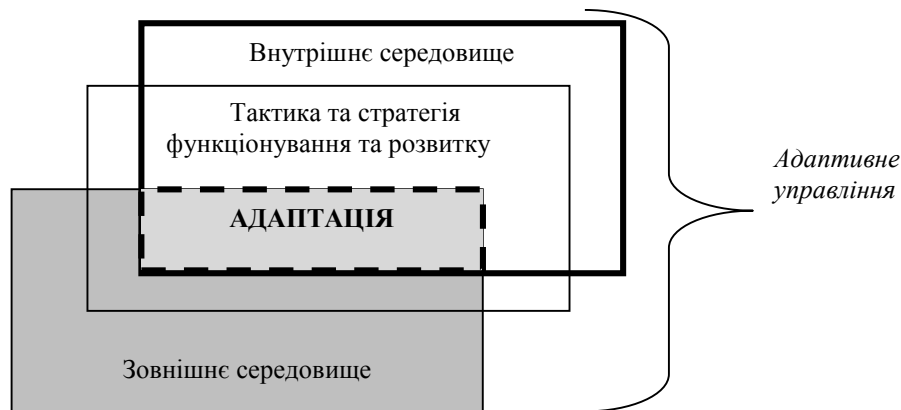

Рис. 2. Модель реалізації адаптивного управління

Джерело: розроблено авторами

Усе вищезазначене дозволяє дати визначення адаптивного управління, як особливого виду управління, що передбачає використання широкого комплексу заходів адаптаційного механізму для ухвалення ефективних управлінських рішень і адекватного реагування всіх структур на зміни у середовищі об'єкта управління з метою забезпечення ефективної діяльності, внутрішньої стабільності та стійкого розвитку.

Наявність декількох підходів до трактування дефініції дозволяє відзначити спільні риси, притаманні визначенню цього поняття в різних сферах досліджень, зокрема, наголошення на необхідності оптимізації характеристик і внесення змін у досліджуваний об'єкт з метою відповідності актуальному стану зовнішнього середовища.

Враховуючи стратегічний характер та реакцію на зміни середовища, адаптивне управління часто ототожнюють зі складовою чи різновидом антикризового чи антисипативного управління. Незважаючи на схожі характеристики, автори підкреслюють існування зазначених видів управління, як окремих і незалежних одиниць. Проведений порівняльний аналіз (табл. 1) дозволяє виокремити основні функціональні відмінності цих дефініцій.

Таблиця 1

Сутнісна відмінність адаптивного, антикризового та антисипативного управління

Вид управління	Адаптивне	Антикризове	Антисипативне
1	2	3	4
Мета	прийняття оптимального управлінського рішення, що передбачає адекватну зміну параметрів, структури та властивостей об'єкта управління	передбачення загрози, подолання можливих негативних наслідків та недопущення виникнення кризових ситуації (привентивні заходи)	прийняття оптимального управлінського рішення, що передбачає вплив тієї чи іншої загрози або надає можливість скористатися вигідними шансами умов функціонування

1	2	3	4
Основне завдання	безперервний моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовищ функціонування	оперативне виявлення ознак кризового стану підприємства, використовуючи при	передбачення потенційних змін середовища функціонування, які ще не відбулися на основі слабких сигналів, які повідомляють про виникнення явища
Орієнтоване на	пристосування та гнучке управління	вирішувати проблеми при їх виникненні	орієнтоване на випереджаюче управління
Період реалізації	постійний безперервний моніторинг протягом всього періоду існування об'єкта	перед-, післякризовий та власне кризовий періоди	систематична діяльність, що відбувається на постійній основі, спрямоване випередити настання кризи
Форма реалізації	безперервний моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовищ функціонування для внесення своєчасних змін у стратегічні, поточні й оперативні плани	розробка та реалізація антикризової стратегії управління для суперечностей і неузгодженості між цілями, наявними можливостями та впливом середовищ функціонування	формування багатоваріантного сценарію, який відображає сукупність найвірогідніших шляхів розвитку можливих подій та комплекс адекватних їм альтернативних заходів
Інструменти	методи прогнозування, коригування, «зворотного зв'язку»; системи планування та реагування; маркетингові дослідження, інновації, модернізація	аналіз показників діяльності, експрес-аналіз фінансової стійкості, рейтингова оцінка тощо	основні методи прогнозування

Джерело: розроблено авторами

Автори поділяють думку Крючкової І.В. [6, с. 213-245], яка наголошує на сутнісній відмінності антикризового та адаптивного управління, адже перше являє собою сукупність системних заходів стратегічного та тактичного характеру, як реакцію на загострення; тоді як друге передбачає реалізацію комплексу заходів для збалансованого розвитку та гармонізації господарювання на всіх ієрархічних рівнях мінливого зовнішнього середовища. У свою чергу антисипативне управління передбачає розробку комплексу рішень спрямованих на вирішення ще неіснуючих, потенційних загроз і можливостей.

Однією з основних відмінностей таких видів управління можна назвати характер їх взаємодії з середовищем функціонування. Антикризове та антисипативне управління передбачають лише односторонню реакцію на фактичні зміни середовища у вигляді зміни об'єкта чи його поведінки, тоді як адаптивне управління характеризується двосторонньою взаємодією і враховує можливість зміни самого середовища.

Важливо відмітити, що ці види управління мають різні цілі, обробку та способи акумуляції інформації. Антикризове управління базується на таких відомостях, які містять конкретну інформацію про стан подій і процесів у середовищі функціонування, що вже відбуваються або незабаром виникнуть, з метою розробки заходів для подолання кризових явищ. Антисипативне управління виокремлює з середовища функціонування найперші сигнали, що містять у собі нечітку, невизначену інформацію про перспективні явища з метою їхньої подальшої обробки, на основі чого формує стійку та передбачувану взаємодію об'єкта із зовнішнім та внутрішнім оточенням. На противагу іншим видам управління, адаптивне управління збирає та накопичує такі інформаційні дані про трансформації середовища функціонування, на основі яких можна здійснити адекватну зміну параметрів, структури та властивостей об'єкта управління [1, с. 117-118].

Отже, загальнонауковий статус поняття «адаптивне управління» передбачає необхідність його визначення в більш широкому значенні інваріантному для конкретних наукових дисциплін.

Ряд науковців (Уколов В.Ф., Мас Ф.М., Бистряков І.К.) характеризують адаптивне управління у господарстві на рівні регіону як скоординовану комплексну взаємодію державних і

недержавних органів влади щодо управління економічною, соціальною та екологічною підсистемами регіонального простору, які інтегровані господарськими відносинами, для створення умов пристосування господарських суб'єктів до мінливих параметрів внутрішнього й зовнішнього середовища [18, с. 623]. У рамках такого трактування метою адаптивного регіонального управління є створення і підтримка самодостатності існування регіону, як господарської системи, та моніторинг рівня його адекватності відповідно до мінливих викликів середовища існування [14].

На думку Оліферук С.І. адаптивне державне управління у розвитку сільського господарства це управління, здатне змінювати структуру та параметри управлінського впливу на відповідні зміни внутрішніх параметрів сільського господарства чи зовнішніх факторів його функціонування з метою досягнення ним спрямованого, безповоротного та закономірного процесу якісних змін, що визначений сільськогосподарською політикою. Паралельно, цей вид управління в процесі реалізації здійснює корекцію державної політики, відповідно до мінливих умов зовнішнього середовища та зростаючих потреб і вимог суспільства [14].

Таке трактування адаптивного управління наголошує на зміні управлінського впливу в рамках визначеної аграрної політики розвитку, корегуванні самої політики, проте не достатньо розкриває роль інституційного та інституційного забезпечення. Адже саме вони тісно пов'язані з визначенням стратегічного напрямку та потенційних можливостей розвитку галузей економіки в актуальних умовах.

Нині інститути права власності, ринку та ринкової організації, індикативного планування, фінансів, соціальних гарантій, трансфертів тощо створюють регіональне інституціональне середовище. Також ці інститути формують адаптивне інституціональне середовище, що створює зовнішній контур обмежень для вибору та подальшої діяльності економічних суб'єктів. Урахування інституціонального середовища має принципове значення для створення стратегії управління та формування умов, що забезпечують реалізацію обраної стратегії в ринкових умовах [12].

Як наголошує Чиженькова Є.В. [19] регіональне середовище являє собою особливу мережеву конструкцію, вузлами якої є об'єкти регіональної діяльності різного виду, в тому числі і підприємства. Вузли регіональної мережі пов'язані між собою ресурсними зв'язками. Вони також мають такі зв'язки з об'єктами регіональної діяльності, розташованими на різних рівнях базової регіональної структури. Процес ресурсної взаємодії бізнес-одиниці з регіональним навколишнім середовищем є безліччю елементарних ресурсних зв'язків з суб'єктами і об'єктами регіональної діяльності різного виду.

Використовуючи економічний та екологічний підходи Чиженькова Є.В. визначає системною основою процесу регіональної адаптації сукупність процесів балансування потенційних ресурсних потреб бізнес-одиниці з ресурсними можливостями регіону та об'єктів регіональної діяльності. Визначення параметричного балансування ресурсно-потенційного зв'язку, як завдання регіональної адаптації, значно спрощує і конкретизує процес його вирішення. Відповідно до цього найважливішим методологічним моментом стає формалізація ресурсно-потенційного зв'язку між двома об'єктами регіональної діяльності й розробка принципів її балансування [19].

Важливо відмітити обмежуючу роль ресурсного фактору регіонального середовища. Існуючі зв'язки в такому середовищі є збалансованими у визначений момент часу, проте внесення змін спричиняє дисбаланс та перерозподіл умовно обмежених внутрішніх ресурсів та зв'язків в середині регіону. Тому будь-які зміни мають бути обов'язково оцінені на предмет потенційної можливості і ефективності нового перерозподілу.

Отже, *адаптивне управління аграрною сферою регіону* можна визначити як цілісну систему важелів аграрної та соціальної політики, інструментарію, підходів та технологій управління, об'єднаних адаптаційним механізмом, який враховуючи зміни інституційного та інфраструктурного регіонального середовища, сприяє забезпеченню ефективної діяльності суб'єктів, внутрішній стабільності та стійкому розвитку АПК регіону.

Як відмічає Базилюк В.Д. адаптивний механізм розвитку галузей у регіонах полягає у цілеспрямованій взаємодії сукупності сил і засобів, здатних протидіяти негативним впливам на тенденції функціонування регіональних економічних систем та дає змогу адекватно пристосовуватися до мінливих зовнішніх умов. Відповідно, першочерговою метою такого управління є формування адаптивного механізму протидії ризикам і загрозам стійкого зростання діяльності в регіоні для недопущення негативних впливів зміни інституційного середовища та його можливих трансформацій [3, с. 412-413].

Аграрна сфера має особливості, що зумовлюють ряд специфічних ризиків. По-перше, для сільськогосподарських виробників діє законодавство щодо пільгового оподаткування. По-друге, відмінними є інститути оцінювання продуктів сільськогосподарського виробництва, які переважно

регулює держава. По-третє, особливим є інститут договорів у сільському господарстві, як галузі з підвищеним виробничо-господарським ризиком. По-четверте, інститути державного регулювання мають бути орієнтовані на охорону земель від надмірної їх експлуатації, чого немає в жодній галузі економіки. По-п'яте, державні інститути покликані стримувати перевиробництво. По-шосте, правила мають бути спрямовані на підтримку політики аграрного протекціонізму, на захист сільськогосподарських виробників в інституціональному середовищі, де часто встановлюють свої жорсткі правила монополісти [10, с. 73].

Автори наголошують на тісному зв'язку рівня розвитку інфраструктури, інститутів, інституцій та ефективності економіки країни й аграрної сфери зокрема. Адже саме вони створюють сприятливі умови для господарської діяльності та розвитку інновацій, визначаючи величину трансакційних витрат через чинники інституціонального середовища. Також адаптивне управління аграрною сферою регіону має базуватися на системному підході з використанням сучасних методів теорії управління.

Зміни внутрішніх процесів у аграрній сфері регіонів повинні розглядатися як основа для адаптації до впливів інституційного середовища, бути своєчасними, економічними, комплексними і завершеними. Зважаючи на те, що інституційне середовище є динамічним, процес адаптації на регіональному рівні повинен мати безперервний характер. Інституційні зміни зазвичай чинять вплив на основні бізнес-процеси діяльності, що докорінно змінює стратегію розвитку, призводить до необхідності реформування внутрішньої системи управління АПК регіональних утворень [3, с. 414].

Висновки. Адаптивне управління – це окремий вид управління, що забезпечує оптимізацію характеристик і врахування змін з метою відповідності актуальному стану середовища функціонування, дозволяє забезпечити ефективне планування, прогнозування та моніторинг, гнучке та інноваційне управління. Таке управління аграрною сферою регіону дозволить змінювати структуру та параметри управлінського впливу на відповідні зміни внутрішніх параметрів АПК чи зовнішніх чинників впливу з метою стимулювання процесу якісних змін, що визначений аграрною політикою. Міждисциплінарна природа адаптивного управління створить основи для реалізації складного механізму законодавчого, економічного, організаційного, адміністративного та соціального впливів, сформує перспективно-продуктивні відносини між суб'єктами аграрних відносин для розвитку території та створить платформу для впровадження новітньої технологій та інвестиційно-інноваційної активності.

Оскільки адаптивне управління аграрною сферою, як і будь-який процес, передбачає реалізацію послідовних етапів, доцільно дослідити структурну декомпозицію системи адаптивного управління в аграрній сфері регіону з урахуванням провідного світового досвіду його використання.

Список використаних джерел

1. Адамів М. Сутність та роль антисипативного управління на підприємствах. *Галицький економічний вісник*. 2010. №3 (28). С. 112-121.
2. Алексеев С.Б. Формування адаптивного управління підприємствами вугільного машинобудування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2003. 21 с.
3. Базилюк В. Б. Методи та інструменти механізму адаптивного управління видавничо-поліграфічною діяльністю в умовах інституційних змін. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Електронне наукове фахове видання*. 2016. №2. С. 66-69.
4. Готовність до адаптивного управління сучасного менеджера в умовах конкуренції на ринку праці: навч. посіб. / Романовський О. Г. та ін. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 161 с.
5. Дем'яненко Т.І. Вдосконалення системи адаптивного управління на промислових підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 9-1. Частина 3. С. 96-99.
6. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку / Білоцерківець О.Г. та ін.; за ред. І.В. Крючкової. НАН України; Київ, 2010. 480 с.
7. Енциклопедичний словник з державного управління: довідк. вид. / Сурмін Ю. П. та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 819 с.
8. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. Наук. Луганськ, 2005. 44 с.
9. Кравченко С.А. Особенности финансово-кредитного механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий в период адаптации к условиям рынка. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 114–120.

10. Курило Л.І., Сльозко Т.М. Трансакційні витрати в інституціональному середовищі аграрного сектору економіки. *Економічні студії*. 2016. №2 (10). С.71-7.
11. Левицький В.В. Вплив системи адаптивного управління на економічну стійкість підприємства. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2012. № 39. С. 18-21.
12. Маслодудов Ю. А. Формирование организационно-экономического механизма адаптивного управления машиностроительным предприятием: автореф. дис. на соискание уч. степени канд экон. наук: спец. 08.00.05. Москва. 2010. 25 с.
13. Овчиннікова В. О., Харламова І.М. Адаптивне управління залізничним транспортом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 15(2). С. 55-59.
14. Оліферук С.І. Адаптивне управління розвитком сільського господарства: сутність та ознаки. *Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання*. 2012. N 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1648> (дата звернення: 27.09.2019).
15. Пойда-Носик Н. Н. Адаптивне управління в системі забезпечення фінансової безпеки корпоративного підприємства. *Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2015): матеріали II Міжнар. наук.-практ. інт.-конф., 21-22 трав. 2015 р.* Харків: ХІБС УБС НБУ, 2015. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/9100> (дата звернення: 27.09.2019).
16. Раевнева Е.В., Кучерук Е.Н. Адаптивное управление поведением предприятия: категориальный базис. *Научный информационный журнал «Бизнес Ин-форм»*. 2007. №6 (336). С. 122-130.
17. Стец І. І. Адаптивне управління підприємством. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 18. С. 300-305.
18. Теория управления: учеб. для вузов. Изд 3-е изд., доп. / В.Ф. Уколов и др.. Москва. ЗАО Издательство «Экономика», 2007. 704 с.
19. Чиженкова Е.В. Формирование экономического механизма адаптации хозяйствующего субъекта к рыночной среде: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01. Москва, 2006. 24 с.

References

1. Adamiv M. (2010). Sutnist ta rol antysypatyvnoho upravlinnya na pidpryyemstvakh [The essence and role of antisipative management in enterprises]. *Halytskyi ekonomichnyy visnyk – Galician Economic Bulletin*. 3(28), 112-121 [in Ukrainian].
2. Alyeksyeyev S. B. (2003). Formuvannya adaptivnoho upravlinnya pidpryyemstvamy vuhilnoho mashynobuduvannya [Formation of adaptive management of coal-mining enterprises]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk, 21 [in Ukrainian].
3. Bazylyuk V.V. (2016). Metody ta instrumenty mekhanizmu adaptivnoho upravlinnya vydavnycho-polihrafichnoyu diyalnistyu v umovakh instytutysnykh zmin [Methods and tools of the mechanism of adaptive management of publishing and printing activities in the conditions of institutional changes]. *Skhidna yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: economy, business and management*. 2, 66-69 [in Ukrainian].
4. Romanovskyy O.H. (2018). *Hotovnist do adaptivnoho upravlinnya suchasnoho menedzhera v umovakh konkurentsii na rynku pratsi [Willingness to adaptive management of the modern manager in the conditions of competition in the labor market]*. Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t» – Nat. tech. University of Kharkiv. polytechnics inst-t. Kharkiv : NTU «KHPI», 161 [in Ukrainian].
5. Demyanenko T. I. (2014) Vdoskonalennya systemy adaptivnoho upravlinnya na promyslovykh pidpryyemstvakh [Improvement of the system of adaptive management at industrial enterprises]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series economic sciences. 9-1. Part 3*, 96-99 [in Ukrainian].
6. Kryuchkovoyi I.V. (Eds.). (2010). *Ekonomika Ukrayiny: shokovi vplyvy ta shlyakh do stabil'noho rozvytku [The Ukrainian economy: shock effects and the path to sustainable development]*. In-t ekon. ta prohnozuv – Institute of economics. and predicted. Kiev, 480 [in Ukrainian].
7. Kovbasyuka YU.V., Troshchynskoho V.P., & Surmina YU.P. (Eds.). (2010). *Entsyklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya [Encyclopedic dictionary of public administration]*. Kiev: NADU, 2010, 819 [in Ukrainian].
8. Yelnykova H.V. (2005). Naukovi osnovy adaptivnoho upravlinnya zakladamy ta ustanovamy zahalnoyi serednoyi osvity [Scientific bases of adaptive management of general secondary education institutions]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Lugansk: b. v. [in Ukrainian].

9. Kravchenko S. A. (2007). Osobennosti fyansovo–kredytnoho mekhanyzma funktsyonyrovannya sel'skokhozyaystvennykh predpryyaty v peryod adaptatsyy k uslovyam rynku [Features of financial-credit mechanism of functioning of agricultural enterprises in the period of adaptation to market conditions]. *Ekonomika APK – Economics of agriculture*. 5, 114-120 [in Russian].
10. Kurylo L.I., & Slozko T.M. (2016) Transaktsiyni vytraty v instyutsional'nomu seredovyshchi ahrarnoho sektoru ekonomiky [Transaction costs in the institutional environment of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomichni studiyi – Economics studios*. 2 (10), 71-7 [in Ukrainian].
11. Levytskyy V.V. (2012) Vplyv systemy adaptivnoho upravlinnya na ekonomichnu stiykist pidpryyemstva [Influence of the system of adaptive management on the economic stability of the enterprise]. *Visnyk Lvivskoyi komertsyynoyi akademiyi. Seriya ekonomichna – Bulletin of the Lviv Commercial Academy. The series is economical*. 39, 18-21 [in Ukrainian].
12. Maslodudov YU.A. (2010). Formyrovanye orhanyzatsyonno-ekonomycheskoho mekhanyzma adaptivnoho upravlenyya mashynostroytel'nykh predpryyatyem [Formation of the organizational and economic mechanism of adaptive management of a machine-building enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis*. M., 25 [in Russian].
13. Ovchynnikova V.O., & Kharlamova I. M. (2017). Adaptivne upravlinnya zaliznychnym transportom Ukrayiny [Adaptive management of the railway transport of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*. 15(2), 55-59 [in Ukrainian].
14. Oliferuk S.I. (2012) Adaptivne upravlinnya rozvytkom sil's'koho hospodarstva: sutnist' ta oznaky [Adaptive management of agricultural development: essence and features]. *Efektivna ekonomika: Elektronne naukove fakhove vydannya – Effective economics: Electronic scientific professional edition*. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1648> [in Ukrainian].
15. Poyda-Nosyk N.N. (2015) Adaptivne upravlinnya v systemi zabezpechennya finansovoyi bezpeky korporativnoho pidpryyemstva [Adaptive management in the system of ensuring the financial security of a corporate enterprise]. *Informatsiyina ta ekonomichna bezpeka (INFECO-2015): materialy II Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. Internet-konferentsiyi (May 21-22, Kharkiv) – Proceedings of the Second International Science Practice. Internet conferences «Information and Economic Security»*. Kharkiv: KHIBS UBS NBU. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/9100> [in Ukrainian].
16. Raevneva E.V., & Kucheruk E. N. (2007). Adaptivnoe upravlenye povedenyem predpryyatyya: katehoryalnyy bazys [Adaptive management of enterprise behavior: categorical basis]. *Nauchnyy ynformatsyonnyy zhurnal «Byznes Yn form» – Scientific information journal "Business Information"*. 6 (336), 122-130 [in Russian].
17. Stets I. I. (2017). Adaptivne upravlinnya pidpryyemstvom [Adaptive enterprise management]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*. 18, 300-305 [in Ukrainian].
18. Ukolov V.F., Mass F.M., & Bystryakov I.K. (2007). Teoryya upravlenyya [Management Theory]. ZAO Yzdatelstvo «Ekonomyka» – CJSC Publishing House "Economics". M., 2007. – 704 [in Russian].
19. Chyzhenkova E. V. (2006). Formyrovanye ekonomycheskoho mekhanyzma adaptatsyy khozyaystvuyushcheho subekta k rynochnoy srede [Formation of economic mechanism of adaptation of the economic entity to the market environment]. *Candidate's thesis*. M., 24 [in Russian]

Інформація про авторів

ПРЯМУХІНА Наталія Валентинівна – доктор економічних наук, професор, академік УТА, завідувач кафедри економіки, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, 877muha@gmail.com).

МОКРІЙ Ольга Геннадіївна – аспірантка кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Черкаський державний технологічний університет (37733, Полтавська обл., Оржицький р-н, с. Золотухи, вул. Широка, 23, olhamokrii@gmail.com).

PRIAMUHINA Natalia - Doctor of Economics Sciences, Professor, UTA Academician, Head of the Department of Economics, Vinnitsia National Agrarian University (21008, Vinnitsa, Soniachna str, 3, e-mail: 877muha@gmail.com).

МОКРІЙ Olha - Postgraduate Student of the Department of Management and Business Administration, Cherkasy State Technological University (37733, Poltava region, Orzhitsky district, Zolotukhi village, 23 Shiroka St., e-mail: olhamokrii@gmail.com).